

Natuurinclusieve akkerbouw in de praktijk

Figuur 1. Locaties van de vier pilotgebieden: Buitenland van Rhoon (blauw), Polder Ravenswoud (wit), Westersch (geel) en Midwolder Bouwtten (rood).

In het Buitenland van Rhoon (ZH), Polder Ravenswoud (Fr), Westersch (Gr) en Midwolder Bouwtten (Gr) wordt ervaring opgedaan met natuurinclusieve akkerbouw. Dit biedt een inkijk in hoe natuurinclusieve akkerbouw er in de praktijk uitziet. We gaan in op de gestelde doelen en de maatregelen die genomen worden, en hoe de initiatieven financieel en procesmatig zijn georganiseerd. Wat zijn de geleerde lessen en welke resultaten zijn er geboekt?

tekst Boki Luske & Julia Mechelse (beiden Louis Bolk Instituut), Margot Veenbos, Annemarie Dekker (CLM Onderzoek en Advies), Popko Wiersma (Grauwe Kiekendief - Kenniscentrum Akkervogels)

> Natuurinclusieve landbouw is een manier van voedsel produceren binnen de grenzen van natuur, milieu en leefomgeving met een positief effect op de biodiversiteit. Vooral in zones rondom natuurgebieden is natuurinclusieve landbouw effectief: de milieudruk op de nabijgelegen natuur vermindert, terwijl ook flora en fauna van het boerenland kunnen herstellen. Naast de Vogel- en Habitatrichtlijnsoorten zullen ook de algemene Basiskwaliteit-Natuursoorten hiervan profiteren.

Vier pilotgebieden

Natuurinclusieve akkerbouw staat nog in de kinderschoenen. Het is nog niet duidelijk hoe het in de praktijk het beste kan worden vormgegeven. Aan de hand van interviews met agrariërs, projectleiders van terreinbeherende organisaties en onderzoekers zijn praktijkervaringen verzameld. Het onderzoek vond plaats in vier akkerbouwgebieden: Buitenland van Rhoon (ZH), Polder Ravenswoud (Fr), Westersch (Gr) en Midwolder Bouwtten (Gr). Per gebied zijn de keuzen, doelen en resultaten in kaart gebracht en de organisatie, het financieringsmodel en de belangrijkste lessen beschreven.

Tabel 1. Overzicht van de vier pilotgebieden met natuurinclusieve akkerbouw.

Buitenland van Rhoon	Polder Ravenswoud	Westersch	Midwolder Bouwtten
<ul style="list-style-type: none"> Zuid-Holland Zeekleipolders +/- 600 ha 4 pachters 2018-2028 Eigenaar gronden: Provincie Zuid-Holland Gereduceerde pacht prijs + vergoedingen natuurmaatregelen Huidige bestemming: landbouwgrond 	<ul style="list-style-type: none"> Friesland Hoogveenontginning +/- 350 ha 6 pachters 2018-2028 Eigenaar gronden: Natuurmonumenten Gereduceerde pacht prijs + ANLb vergoedingen Huidige bestemming: landbouwgrond 	<ul style="list-style-type: none"> Groningen Beekdallandschap met essen +/- 75 ha 7 pachters 2018-2024 Eigenaar gronden: Staatsbosbeheer Pachtprijs 0 EUR Huidige bestemming: natuurground 	<ul style="list-style-type: none"> Groningen Zeekleipolders +/- 62 ha 1 pachter 2020-2024 Eigenaar gronden: Groninger Landschap Gereduceerde pacht prijs + eco-regelingen GLB Huidige bestemming: landbouwgrond

Flora-akker in het Buitenland van Rhoon.

Meerjarige akkerrand in Polder Ravenswoud.

Buitenland van Rhoon

Het Buitenland van Rhoon vlakbij Rotterdam is een zeekleipolderlandschap van 600 hectare met landschappelijke waarden. In een bottom-up gebiedsproces is een plan gemaakt voor een combinatie van landbouw, natuur en recreatie. Met natuurcompensatiegelden voor de aanleg van de Tweede Maasvlakte is in 2018 een streefbeeld opgesteld voor het gebied. De door de provincie Zuid-Holland verworven gronden worden sinds 2019 door de gebiedscoöperatie Buitenland van Rhoon verpacht aan vier agrariërs die worden begeleid door een kennisconsortium. De gebiedscoöperatie zet zich in voor regionale vermarkting van de producten.

Doelstellingen:

- Ieder bedrijf voert op 20 tot 40 procent van zijn areaal natuurmaatregelen uit;
- Op 95 procent van het areaal worden geen insecticiden gebruikt;
- Voor de agrariërs is een goed verdienmodel gebaseerd op primaire productie;
- Voor akkerflora en akkervogels zijn doelsoorten en streefaantallen vastgesteld.

Maatregelen: minder gebruik van gewasbeschermingsmiddelen, vergroten van de gewasdiversiteit, aanleg van akkerranden, wintervoedselvelden, hoogstamboomgaarden, natuurvriendelijke oevers en flora-akkers, extensief maai-beheer van kruidenrijk grasland en slaperdijken.

Resultaten tot nu toe: Monitoring gebeurt aan de hand van kritische prestatie-indicatoren (KPI's) en in het veld door bodem- en soortenexperts. Er is een stijgende lijn te zien in de KPI-scores, die rond en deels boven de streefwaarden uitkomen. Er is een positief effect op de bodemvruchtbaarheid en de hoeveelheid organische stof op de landbouwpercelen. De diversiteit van de flora neemt toe op flora-akkers, in kruidenrijke graslanden en op natuurvriendelijke oevers. Wat betreft insecten zijn kruidenrijke graslanden het soortenrijkst. Van broedvogel-doelsoorten zoals kneu, gele kwikstaart en roodborsttapuit neemt het aantal territoria toe. Van een doelsoort als Kievit blijft de kuikenoverleving nog achter. Er is een stijging in het aantal zaadetende wintervogels.

Projectfinanciering en verdienmodel: De financiering voor de aanleg en het beheer van de natuurmaatregelen is afkomstig van de provincie. De agrariërs betalen een gereduceerde pacht prijs per hectare landbouwgrond aan de coöperatie. Ook zijn er risicovergoedingen voor nieuw-geïntroduceerde bloeiende gewassen met prijsgarantie op minstens het wintertarwesaldo. Het verdienmodel van de agrariërs bestaat daarnaast uit beheervergoedingen voor natuurmaatregelen, (kleinschalige) afzet in de korte keten, afzet naar de grote ketenpartijen en recreatie/dagbesteding. Arjan Ponsen (gebiedsbeheerder): 'De gebiedscoöperatie ziet boeren als belangrijke beheerders van het landschap en is van mening dat ze daarvoor een passende vergoeding moeten ontvangen. Door boeren financieel te belonen voor hun rol in het natuurbeheer, krijgen ze een directe motivatie om de kwaliteit van het landschap actief te bewaken en te verbeteren. Op deze manier worden boeren niet alleen producenten van voedsel, maar ook actieve en betrokken natuurbeheerders.'

Polder Ravenswoud

Polder Ravenswoud is een Friese hoogveenontginning van circa 350 hectare. In 2005 is met de ondertekening van een convenant het beheer van de gronden overgedragen aan Natuurmonumenten. Die heeft de grond vervolgens verpacht aan zes pachters, die overigens ook percelen elders hebben. Een onafhankelijke landbouwadviseur ondersteunt de pachters bij de uitvoering van natuurinclusieve maatregelen. Het collectief ELAN Zuidoost-Friesland en Natuurmonumenten begeleiden samen de pachters bij de uitvoering van het beheer. Haije Valkema (coördinator natuurbeheer Natuurmonumenten): 'We merkten dat we iemand nodig hadden vanuit de kant van de pachters met landbouwtechnische kennis. Deze adviseur is iemand die vooral op regeneratieve en natuurinclusieve landbouw zit, maar die ook traditioneel kan denken. Hij kan de pachters verstaan en dat hadden we nodig.'

Doelstellingen: Er zijn twee landschapstypen benoemd, namelijk 'open akkerlandschap' en 'besloten akkerlandschap'. Aan beide typen zijn doelen gekoppeld voor de periode 2023-2029. Hierbij ligt de focus op vogels en landschap. De doelen worden onder andere gemonitord via broedvogelkartering. In 2029 wordt een kwaliteitstoets uitgevoerd.

Maatregelen: Toename van de gewasdiversiteit, aanleg van akkerranden, vogelakkers, wintervoedselvelden en keverbanken, braakstoppels, uitgesteld maai-beheer met organische bemesting en gefaseerd slootschonen.

Resultaten tot nu toe: De maatregelen zijn in 2024 pas echt ingevoerd. Toch zijn er al positieve ontwikkelingen bij een aantal doelsoorten te zien. Het doel voor de veldleeuwrik - tien broedparen per 100 hectare - is al gehaald. Ook de struweel- en ruigtebroeders zijn toegenomen.

Projectfinanciering en verdienmodel: Mede dankzij de uitvoering van een kwaliteitstoets is het gelukt om het gebied in aanmerking te laten komen voor Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb)-vergoedingen. Verder betalen de boeren een gereduceerde pacht prijs als compensatie voor natuurinclusieve maatregelen op de percelen.

Wandelpad door de Westeresch.

Bloeiende gewassen in de Midwolder Bouwtten.

● Westeresch

De Westeresch ligt in het beekdal- en essenlandschap van Westerwolde. In 2018 ging het project ESsentie Westeresch van start. Staatsbosbeheer en zeven pachters in Veele werken aan een duurzame vorm van landbouw. Aan de verpachte grond zijn bepaalde uitgangspunten en eisen gesteld. Het eerste plan werd ontwikkeld vanuit cultuurhistorisch en niet vanuit landbouwperspectief. Na het eerste jaar is er meer afstemming gekomen met de agrariërs over welke maatregelen in de praktijk wel of niet werken. Elke pachter maakt nu zijn eigen bouwplan, omdat hij zelf het beste beeld heeft van wat in het gebied kan qua teelt en afzet. De teeltplannen worden vervolgens naast elkaar gelegd om te kijken of er in het gebied voldoende gewasdiversiteit is.

Doelstellingen: Herstel van het agrarische cultuurlandschap en toename van de biodiversiteit met behoud van een rendabele bedrijfsvoering.

Maatregelen: Toename van de gewasdiversiteit, extensieve akkerbouw, kleinere percelen, toepassing van ruige stalmest, teelt van groenbemesters, minder gebruik van gewasbeschermingsmiddelen, aanleg van akkerranden en aanplant van struweel.

Resultaten tot nu toe: Het kleinschalige landschap herstelt en de biodiversiteit neemt toe. Vanaf 2018 is het aantal broedvogelterritoria toegenomen. De verbetering van de bodemkwaliteit is nog marginaal. De opbrengsten blijven achter vanwege veronkruiding en gewassen met lage saldo's. Voor een renderend verdienmodel moet het landbouwperspectief nog verbeteren.

Projectfinanciering en verdienmodel: In 2018 is het cultuurlandschap van de es hersteld door omvorming van acht naar ruim veertig percelen. De percelen zijn gebaseerd op cultuurhistorische gegevens. Sinds 2019 krijgt Staatsbosbeheer subsidie vanuit de Regio Deal Natuurinclusieve Landbouw. De agrariërs hoeven geen pacht te betalen maar krijgen ook geen vergoedingen. Agrariër Albert Wolfs: 'Op zulke gronden kun je heel veel dingen proberen. Op je eigen gronden van 80.000 euro per hectare ga je geen gekke dingen doen. Op deze manier samen bezig zijn, daar leer je van. Maar je moet het wel op bedrijfsniveau zien. Omdat mijn bedrijf biologisch is ingericht, kunnen we het stro en graan gebruiken en de mest terug aan het land geven. Biologisch krachtvoer is peperduur, nu maken we dit zelf door boekweit en rogge te pletten. Maar investeren in deze hectares, dat kan niet uit.'

● Midwolder Bouwtten

Het 60 hectare grote open akkercomplex van de Midwolder Bouwtten ligt op het landgoed Ennemaborg. Het Groninger Landschap stelt de grond beschikbaar aan een maatschap, die een klein deel van hun bedrijfsvoering in het gebied uitvoert. Na instemming van de pachter is samen met hen een concreet plan ontworpen. De planvorming duurde erg lang, maar heeft wel tot succes geleid. Oscar Borsen (beleidsmedewerker natuur en landschap van Het Groninger Landschap): 'Je leert elkaar kennen, begrijpen en vertrouwen. De agrariërs hebben daardoor het doel van de pilot omarmd.'

Doelstellingen: Het belangrijkste doel is uitproberen en leren. De pilot biedt ruimte om dingen in de praktijk te testen en te kijken wat dat met de bodem, de opbrengst en de biodiversiteit doet.

Maatregelen: Vergroting van de gewasdiversiteit, toepassing van ruige stalmest, minimale grondbewerking, teelt van groenbemesters, minder gebruik van gewasbeschermingsmiddelen, aanleg van akkerranden.

Resultaten tot nu toe: De biodiversiteit neemt toe. Dat is te zien in een toenemend aantal broedvogels, maar de gewasopbrengsten blijven achter.

Projectfinanciering en verdienmodel: De belangrijkste financiering komt vanuit de Regio Deal Natuurinclusieve Landbouw en het Nationaal Programma Groningen. Het Groninger Landschap levert met de gereduceerde pacht prijs ook een financiële bijdrage. De gewasopbrengst is lager, maar de deelnemende pachters zijn niet direct afhankelijk van deze opbrengsten voor hun bedrijfsvoering. Wel hebben zij de eco-activiteiten van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) geconcentreerd in de pilot. Dit helpt hen om voor het hele bedrijf (>200 hectare) een eco-premie 'goud' te krijgen.

Geleerde lessen gebiedsaanpak natuurinclusieve akkerbouw

Doelen: In alle pilots draait het om het herstel van de landschapskarakteristieken in combinatie met aanpassingen in het bouwplan en de teeltmethodes. Omdat de vier gebieden onderling verschillen qua bodem, landschap en afzetmogelijkheden, is het niet mogelijk om dezelfde opzet zonder meer op een andere plek te herhalen. Ieder gebied heeft zijn eigen specifieke landschappelijke kenmerken en bijbehorende doelen en maatregelen. De pilots lopen allemaal nog te kort om eenduidige conclusies te trekken, daar zijn we ons van bewust. We zitten in de fase van 'lerend beheren', die er vooralsnog op wijst dat het de goede kant op gaat.

Resultaten monitoring: Alle vier de pilots monitoren broedvogels. De monitoring laat zien dat het aantal territoria van de doelsoorten in deze gebieden toeneemt. De landelijke trend van boerenlandvogels is juist een lichte afname, dus de gebiedsaanpak in de pilots werkt (hierbij aangetekend dat van de kneu en roodborsttapuit bekend is dat die landelijk toenemen). De monitoring geeft wel een wisselend beeld: sommige soorten of soortgroepen reageren vrij snel, terwijl het bij andere langer duurt voordat ze toenemen. En sommige soortgroepen (met name vliegende insecten) geven over de jaren een wisselend

beeld. We verwijzen naar de literatuur voor een gedetailleerder beeld. De landbouwkundige monitoring geeft inzicht in de effecten van de veranderingen op de bodemkwaliteit en de gewasopbrengsten. Die monitoring ontbreekt in sommige pilots, maar is wel belangrijk voor het 'lerend beheren', het financiële plaatje en de participatie van boeren.

Proces: Een vroegtijdige afstemming tussen agrariërs en gebiedspartijen bevordert de samenwerking. Eigenlijk zien we in alle gebieden dat het idee voor de gebiedsontwikkeling van bovenaf komt, maar dat de boeren de plannen kunnen aanpassen en mede vormgeven, zodat ze met hun kennis en kunde bijvoorbeeld geschikte gewassen kunnen kiezen. Met meer pachters is het proces ingewikkelder, maar ontstaat er op gebiedsniveau een goede samenwerking. Onafhankelijke landbouwadviseurs kunnen een goede rol vervullen in de samenwerking door als relatieve buitenstaander advies en ondersteuning te bieden.

Financiering: Voor alle vier de projecten is externe financiering nodig en in alle gebieden wordt met een gereduceerd pacht tarief of zelfs nultarief gewerkt. De pilots zijn overwegend initiatieven met een einddatum: de financiële ondersteuning maakt nieuwe teelten, beheer en inrichting van de gebieden mogelijk, maar het langetermijnperspectief is onzeker. Bovendien blijft de opbrengst

vooralsnog achter en ontbreekt het vaak aan een afzetmarkt voor nieuwe akkerbouwgewassen. Het blijkt dat het kansrijk is om natuurinclusieve akkerbouw te realiseren in combinatie met een gemengde bedrijfsvoering of een veehouder in het gebied. Zo kan er stro, mest en voer binnen het gebied worden gebruikt en is de herkomst en kwaliteit van de mest bekend.<

b.luske@louisbolk.nl

Dit artikel is geschreven voor het project 'Praktische invulling natuurinclusieve akkerbouw rondom natuurgebieden', uitgevoerd door het Louis Bolk Instituut, CLM Onderzoek en Advies, de Vlinderstichting, BoerenNatuur en Grauwe Kiekendief - Kenniscentrum Akkervogels, in opdracht van OBN Natuurkennis. Met het project wordt ook een interactieve kansentabel ontwikkeld, waarmee gebiedspartijen de effecten van natuurinclusieve maatregelen in de akkerbouwgebieden voor verschillende soortgroepen inzichtelijk kunnen maken. Deze komt in 2025 beschikbaar op de OBN-website.

Scan de QR-code voor de literatuurlijst

foto Wikimedia Commons

foto Hans van der Bos, Bosbeeld

Roodborsttapuit is een van de weinige vogels die landelijk toeneemt, maar vliegende insecten als deze gewone aardrupsendoder geven een wisselend beeld.